

УДК: 336.662:658.152:69

А. А. ШЕРБЕКОВА
Н.ИСАНОВ АТ. КГУСТА,
БИШКЕК Ш., КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
E-MAIL: SHERBEKOVA51@MAIL.RU

A.A. SHERBEKOVA
KSUSTA N.A. N.ISANOV,
BISHKEK, KYRGYZ REPUBLIC

А.С. РЫСПАЕВА
Н.ИСАНОВ АТ. КГУСТА,
БИШКЕК Ш., КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
E-MAIL: AJNURA.RYSPAIEVA@MAIL.RU

A.S. RYSPAIEVA
KSUSTA N.A. N.ISANOV,
BISHKEK, KYRGYZ REPUBLIC

E.mail. ksucta@elcat.kg

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КУРУЛУШ ТАРМАГЫНЫН
РЕГИОНДОРДОГУ ИШКАНАЛАРДЫН НЕГИЗГИ ӨНДҮРҮШТҮК
ФОНДДОРУНУН ЗАМАНБАП АБАЛЫ**

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОСНОВНЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ
ФОНДОВ РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**THE CURRENT STATE OF THE BASIC PRODUCTION ASSETS OF THE
REGIONAL ENTERPRISES OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY OF THE
KYRGYZ REPUBLIC**

Бул макалада Кыргыз Республикасынын курулуш тармагынын негизги өндүрүштүк фонддорунун заманбап абалы каралып чыккан. Өзгөчө көңүл негизги фонддордун активдүү бөлүгүнүн абалына, алардын кыймылынын жана колдонуунун эффективдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүнө бурулду.

Чечүүчү сөздөр: курулуш тармагы, негизги өндүрүштүк фонддор, фонддук куралдануу, фондкайтарымдуулук, өндүрүштүк кубаттуулук .

В данной статье рассмотрено современное состояние основных производственных фондов предприятий строительной отрасли Кыргызской Республики. Особенное значение придавалось состоянию активной части основных производственных фондов, анализу показателей движения и эффективности их использования.

Ключевые слова: строительная отрасль, основные производственные фонды,

фондовооруженность, фондоотдача, производственная мощность.

In the given article the modern condition of the basic production assets of enterprises of the construction industry of the Kyrgyz Republic is considered. Particular importance was attached to the state of the active part of the basic production assets, the analysis of traffic indicators and the efficiency of their use.

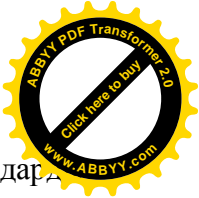
Key words: *construction industry, basic production assets, capital assets, return on assets, production capacity.*

Курулуш продукциясын чыгарууда курулуш машиналарын колдонуу бул тармактын өзгөчөлүгү болуп эсептелет жана баанын айлануу мүнөзү менен ж.о.э. чыгарылуучу продукцияга өткөрүү ыкмасы менен аныкталат. Машина жана жабдыктар толук иштөө мөөнөтүнүн ичинде колдонулуп, өзүнүн баасын курулуш продукциясына бөлүк-бөлүгү менен өткөрүп берет. Курулуш өндүрүшү жана анын өнүгүү карым-катнаштары материалдык-техникалык ресурстарынын колдонуусунун эффективдүүлүгүнө жана өнүгүүсүнө таасир берүүчү өзгөчөлүктөргө ээ. Бул өндүрүштүн жана чыгарылуучу продукциянын өзгөчөлүктөрүнүн бири болуп стационардык эмес, ар типтүү, туруксуз мүнөзүн атасак болот. Объектилер иштетүүгө берилээр замат өндүрүш куралдар жаңы жайга которулат. Жылдын ичинде курулуш техникасы тегиз эмес колдонулат, анткени курулуш-монтаждоо иштери татаалдыгы жана түрлөрү боюнча туруксуз катышта болушат.

Ушул себептен азыркы учурда курулуш уюмдарынын алдында негизги маселелердин бири болуп, фонд менен камсыздоонун ишенимдүү финансылык булактарын табуу болуп эсептелет. Негизги өндүрүштүк фонддордун жана өндүрүштүк кубаттуулуктардын ээлери аларды эффективдүү иштетүүгө, өнүктүрүүгө, көбөйтүүгө жана сактоого, б.а. аларды эффективдүү башкарууга умтулуш керек. Ушул себептен базар экономика шарттарында курулуш тармагындагы ишканалардын техника менен камсыздоо финансылык механизминин уюштуруу-экономикалык аспектилерин өркүндөтүү багыттарын жана өздүк каражаттардын жетишсиздик шартында камсыздоонун финансылык ыкмаларынын жаңы жолдорун иштеп чыгуу жана негиздөө өзгөчө актуалдуулукка ээ.

Өндүрүш каражаттары менен камсыздалуунун жана аларды Кыргыз Республикасынын ар кандай региондорунда эффективдүү иштетүүнүн кээ бир факторлорунун ролу бирдей эмес, анын себептери жаратылыштык жана экономикалык өзгөчөлүктөр болуп эсептелет. Бул курулуш техника менен камсыздоо процессинин экономикалык механизмдерин тармактык кесилиште гана эмес, территориалдык кесилиште да терең изилдөөлөрдүн керектүүлүгүн жана маанилүүлүгүн аныктайт.

Ушу менен катары, көңүл бураарлык нерсе бул ар-кандай курулуш – монтаждык жумуштарды аткарууда курулуш компаниялардын техника менен камсыздалуусу кандайдыр бир талап кылынуучу денгээлде болушу абзел, өз учурунда мындай абал аткарылган жумуштардын түрүнө жана техника менен жабдыктардын заманбап абалына көз каранды. Демек, ишкананын фонд менен камсыздалуусу канчалык жогору болсо, ошончолук ишкана үчүн менчик курулуш техника жана жабдыктардын санынын жана абалынын мааниси күчөйт, анткени курулуш машиналар менен жабдыктардын саны ишканалардын өндүрүштүк кубаттуулугунда жана базар баасында чоң роль ойнойт.

Ошондуктан азыркы учурда негизги маселелерден болуп капиталдык салымдар колдонуу эмес, аларды ишенимдүү каржылоо булактары менен камсыздоо болуп турат. Негизги өндүрүштүк фонддордун ээлери аларды эффективдүү иштетүүнү, өнүктүрүүнү, көбөйтүүнү жана сактап калууну билиш керек, башкача айтканда эффективдүү башкаруу зарыл (« Главная задача в настоящее время состоит не в освоении капитальных вложений, а в обеспечении их надежными источниками. Собственники основных фондов и производственных мощностей оказались не способными эффективно их эксплуатировать, сохранять и развивать» [2]).

Эгерде курулуш компаниясынын өндүрүштүк кубаттуулук түшүнүгүн терең карап көрсөк, анда ишканалардагы болгон курулуш техниканын бардыгын ченемдүү аныкталган убакыттын ичинде продукциянын максималдуу көлөмүн чыгарууда толук колдонуу болуп эсептелет.

Өндүрүштүк кубаттуулук нарктык жана натуралдык ченем менен өлчөнөт. Мисалы, натуралдык ченем бирдиктерине төмөнкүлөрдү киргизсек болот:

- 1) ишке киргизилген турак жайлардын аянттарынын саны, миң.м²/жыл;
- 2) аткарылган курулуш жумуштарынын көлөмү, миң. м³ / жыл;
- 3) автомобилдик жолдордун жана орнотулган түтүк зымдарынын узундугу, миң км/жыл;
- 4) жер казып ташылуучу аткарылган жумуштардын көлөмү, миң.м³/ жыл.

Азыркы учурда курулуш подряддар тендерлерди өткөрүү аркылуу бөлүштүрүлөт, ошондуктан биздин оюбузча ар бир курулуш компания өзүнүн өндүрүштүк кубаттуулугун реалдуу баалаш керек. Анткени, өзүнүн өндүрүштүк кубаттуулугун туура эмес баалоо курулуш объектилерин убагында өткөрүүгө жолтоо болот жана курулуш-монтаждык жумуштардын сапатынын төмөндөөсүнө алып келет. Бул жагдай курулуш жумуштарын аткаруу базарында катуу конкуренция болгондуктан, курулуш компанияларынын репутациясынын жоготуусуна, заказдардын портфелдеринин төмөндөшүнө алып келет, ал эми базар экономикасынын шарттарында бул банкроттукка барабар. Бирок бул суроого башка тараптан карасак, ашык өндүрүштүк кубаттуулук, демек курулуш ишканасынын толук эмес жүктөлгөн өндүрүштүк программасы, ишкананын иш-аракеттеринин эффективдүүлүгүнүн төмөндөшүнө алып келет, бул өзүнүн кезегинде өндүрүштүк ресурстардын рационалдуу эмес колдонулушуна жана чоң чыгашаларга алып келет.

Демек, өндүрүштүк кубаттуулук көрсөткүчүн курулуш ишканаларынын иш-аракетин жана өндүрүш ресурстарын рационалдуу колдонулушун баалоо үчүн колдонуу туура болот. Нормативдүү жана фактылык кубаттуулуктун айырмасын өндүрүштүн ички резерви катары жана менчиктеги курулуш техниканын иштетилишинин эффективдүүлүгүнүн көрсөткүчү катары эсептелет. Подряддык ишкананын өндүрүштүк кубаттуулугунун фактылык аткарылган курулуш жумуштарынын көлөмүнө болгон катнашты талдоо менен компаниянын жүктөлүү даражасын аныктасак болот.

Кыргыз Республикасынын курулуш тармагын ар тараптуу талдоонун негизинде анын өнүгүшүнүн төмөнкү негизги тенденциялары аныкталды: - курулуш тармагынын абалы тууралуу валдык продукциялардын көрсөткүчтөрү боюнча 2016-ж. 69 млрд. 306,5 млн.сом түзүп, 2015-ж. салыштырмалуу 24,5% көбүрөөк экендигин айтууга болот;

Албетте аткарылган курулуш объектилеринин көлөмү өсүүдө, мындан валдык продукциянын өсүшү байкалууда.

Имараттардын, курулуштардын капиталдык жана кезектеги оңдоо иштерин аткаруу көрсөткүчтөрү жакшырууда.

Кыргызстандагы курулуш тармагы туруктуу өнүгүү стадиясында турат, бирок өнүгүү негизинен Бишкек ш. жана Чүй областында жүрүп жаткандыгын белгилей кетүү

керек, буга өлкөнүн аймактары боюнча курулуш компанияларын бөлүштүрүлүшү, жүргүзүлгөн анализинин маалыматтары күбө.

Изилдөөлөрдүн негизинде курулуш монтаж жумуштарынын 50 % ашууну Бишкек ш.топтолгондугу көрүнүп турат, Ош жана Жалал-Абад областарында курулуш ишмердүүлүгүнүн жанданганы байкалууда. 2012-ж.дан 2016-ж. чейин Ысык-Көл областындагы курулуш компанияларынын үлүшү 5,1% дан 8,17% чейин жогорулаган. Бул жылдары курорттук аймактын өнүгүүсү коттедждерди, пансионаттарды жана санаторийлерди куруунун эсебинен болгондугун белгилей кетүү керек. Нарын жана Талас областарында КМЖ санынын бир аз гана өсүүсү, 1% дан 2% чейин байкалууда [1].

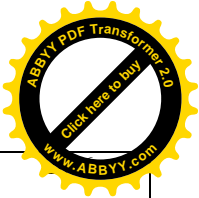
Таблица 1 - Кыргыз Республикасынын территориясы боюнча КМЖ көлөмүнүн жайгашуу түзүлүшүнүн динамикасы

Экономикалык район	2012		2013		2014		2015		2016	
	Млн.сом	%	Млн.сом	%	Млн.сом	%	Млн.сом	%	Млн.сом	%
Кыргыз Республикасы	28 630,7	100	36 604,3	100	41 858,1	100	50 066,6	100	74 446,1	100
Баткен областы	387,7	1,3	449,2	1,2	644,6	1,5	765,9	1,5	732,6	0,98
Джалал-Абад областы	2 689,6	9,4	2 750,8	7,5	3 273,7	7,8	4 010,8	8	4 432,5	5,95
Иссык-Көл областы	1 470,2	5,1	2 346,8	6,4	2 771,7	6,6	3 381,8	6,7	6 080,8	8,17
Нарын областы	741,6	2,6	874,9	2,4	978,6	2,3	1 149,9	2,3	1 216,2	1,63
Ош областы	899,6	3,1	1 692,9	4,6	1 893,9	4,5	2 554,4	5,1	3 739,1	5,02
Талас областы	269,5	0,9	397,7	1,1	486,8	1,2	637,5	1,3	710,8	0,95
Чуй областы	3 964	13,8	4 862,9	13,3	5 234	12,5	6 344,8	12,6	8 945,7	12,01
Бишкек ш.	15 944,6	55,6	20 760	56,7	23 769,2	56,8	27 134,8	54,2	43 925,5	59
Ош ш.	2 263,9	7,9	2 469,1	6,7	2 805,6	6,7	4 086,7	8,2	4 662,9	6,26

Ошентип, жалпысынан өлкө жана аймактар боюнча курулуш компанияларынын санынын динамикасын анализдөө менен аймактарда бул тармакты өнүктүрүүдө көйгөйлөр бар экендигин, айрыкча алыскы, Баткен жана Нарын сыяктуу областардын өздөштүрүлбөгөндүгү же аз өздөштүрүлгөндүгү тууралуу жыйынтык чыгарууга болот.

Мындан сырткары 2011-2016-ж.ж аралыгында негизги өндүрүштүк фонддордун түзүмүндө болуп өткөн курамдык жылыштарга токтолсок, биз 2-таблицадан изилденип жаткан мезгил аралыгында 2016-ж. - 2012-ж. салыштырмалуу унаалардын жана жабдыктардын үлүшү 1% га азайган тенденциясы байкалгандыгын, ал эми курулуш компанияларынын транспорттук каражаттарынын үлүшү 7% дан 14% чейин жакындаганын көрүп турабыз.

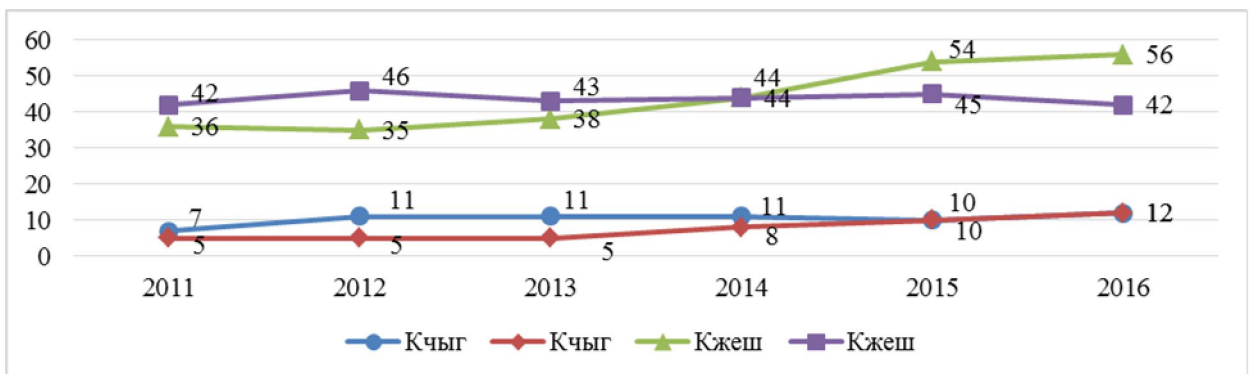
Таблица 2 - КР курулуш компанияларынын негизги фонддорунун түзүмү

Негизги өндүрүш. фондулар. түзүлүшү	Өлчөм бирдиги	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Негизги фонддор, а.и.:	млн. сом	20996,7	29362,4	34116,1	34713,4	42785,8	43652,7
	%	100	100	100	100	100	100
Имараттар, курамалар, өткөрүүчү үзүлүштөр.	млн. сом	12286,5	16816,4	18488,5	18044,2	21200,6	22431,5
	%	58	57	54	51	49	51
Машиналар жана жабдыктар,	млн. сом	2507,7	5138,4	5279,8	5161,6	6867,4	7063,7
	%	12	17	15	15	16	16
Транспорттук каражат	млн. сом	2066,0	2555,0	2975,9	3632,6	5875,8	6048,6
	%	10	9	8	11	14	14
Башка негизги фонддор	млн. сом	4136,0	4852,4	7371,8	7874,7	8842,0	8108,9
	%	20	17	13	23	21	19

Компаниялардын өз убагында жана толук көлөмдө негизги фонддорду жаңыртууга каражаттарды бөлүп бере албагандыгы, б.а. негизги фонддордун активдүү бөлүктөрүнө, ошондой эле социалдык-тиричилик шарттарга жогорулатылган көңүл буруу - имараттардын үлүшүн жогорулатууга алып келди, бул болсо Кыргыз Республикасындагы курулуш тармагынын ишканаларын терс жагынан мүнөздөйт жана курулуш өндүрүшү унаалар жана жабдыктар менен жеткиликтүү эмес жабдылгандыгы тууралуу күбөлөндүрүп турат.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыгында жалпысынан курулуштагы негизги фонддордун кыймылдарынын көрсөткүчтөрү жана анын активдүү бөлүгү (сүр.1) аныкталган жана 2011-ж.дан 2016-ж. чейин унаалардын жана жабдыктардын иштен чыгуу коэффициенти бирдей эмес мааниге ээ экендиги жана 7% дан 11% чейин чегинде өзгөрөрү байкалган, анткени бул көрсөткүч чоңоюу тенденциясына ээ, соңку жылдары кызмат өтөө мөөнөтү өткөн унааларды жана жабдыктарды активдүү эсептен чыгаруу жүрүп жатат деп жыйынтык чыгарса болот.

1-сүрөт. 2011-2016-ж.ж. КР курулуш тармагынын негизги фонддорунун кыймылынын көрсөткүчтөрү, % менен

1-сүрөттө соңку жылдары унаалардын жана жабдыктардын жешилүү даражасы алгылыктуу өскөндүгү жана 2016-ж. 56% жеткендиги көрүнүп турат, б.а. иш жүзүндө курулуш негизги фонддорунун жарымынан көбү жараксыз.

Транспорттук каражаттар боюнча жешилүү коэффициенти жол берилген чекте турганын жана 42% чейин жеткенин, ал эми унаалар жана жабдыктар боюнча жешилүү

коэффициенти жол берилген маанисинен жогору экендигин белгилей кетүү керек (ченемдик мааниси $K_{жеш.} < 0,5$) [1].

Башка жагынан негизги өндүрүштүк фонддордо алсыз чыгаруулар бар экендигин белгилей кетүү керек, анткени иштен чыгуу коэффициенти жаңылануу коэффициентинен көбүрөөк.

2011-ж.дан 2016-ж. чейин курулуш унааларынын жана жабдыктарынын жаңылоо коэффициенти 3% га төмөндөгөн жана туруктуу төмөндөө тенденциясына ээ болуп, курулуш негизги фонддорунун жеткиликтүү жаңыланбагандыгын күбөлөндүрөт (сүр. 2.), ошондой эле курулуш өндүрүшү жаңы прогрессивдүү негизги фонддор менен жеткиликтүү жабдылбагандыгын көрсөтүп турат, бирок транспорттук каражаттар боюнча жагдай жакшыраак жана 11% чегинде турат, мындан курулуш компаниялары алардын абалына жана жаңылануусуна көбүрөөк көңүл буруу керектиги шексиз.

2-сүрөт. 2011-ж.дан 2016-ж. га чейин Кыргыз Республикасынын курулуш тармагынын негизги өндүрүштүк фонддорунун активдүү бөлүгүнүн жаңылануу даражасы, $K_{жан}$, % да.

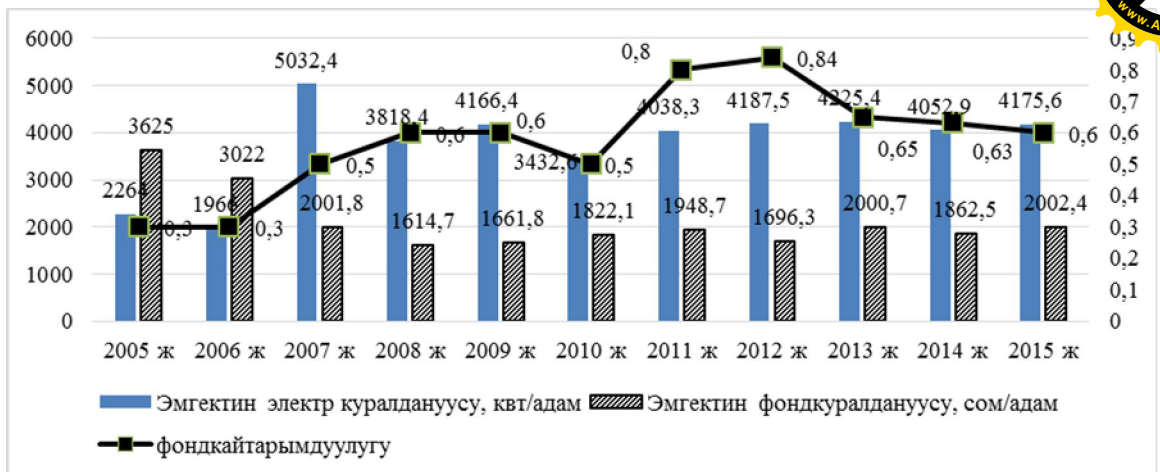
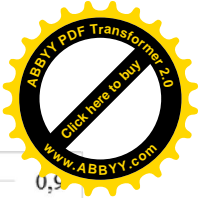
Бул маалыматтар негизги өндүрүштүк фонддордун активдүү бөлүгүнүн алгылыктуу жешилишин, курулуш негизги фонддордун жабдуудагы жана жаңылоодогу көйгөйлөрдү көрсөтүп турат.

Курулуш уюмдарынын иштеринин натыйжалуулугу негизги өндүрүштүк фонддорду эксплуатациялоонун натыйжалуулугунан көз карандылыкта турат.

Негизги фонддорду натыйжалуу колдонуу, баарынан мурда өндүрүш көлөмүнүн өсүшүнө алып келет [2].

Ушуга байланыштуу негизги өндүрүштүк фонддордун натыйжалуу пайдалануунун жалпыланган көрсөткүчтөрү негизги өндүрүштүк фонддорун өндүрүүдө, аны колдонуунун жыйыны менен чыгарылган курулуш продукцияларынын төп келүү принципи боюнча курулушу керек. Бул жерде фонддук берүү негизги өндүрүштүк фонддорду натыйжалуу колдонуунун маанилүү критериалдык көрсөткүчтөрүнүн бири болуп саналат.

3-сүрөт. 2005-2015-ж.ж. КР курулуш уюмдарынын фонддордун иштетилишинин эффективдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүүсү

Кыймылсыз мүлктү активдүү куруудан базар атаандаштыгы өсүүдө. Бишкектеги көпчүлүк инвесторлор курулушта же объектерди калыбына келтирүүдө салынган каражаттардан туруктуу киреше көрүү максаты менен иш алып барат.

Биз Кыргыз Республикасындагы курулуш компанияларынын фонддук куралдануусун талдоодо 2005-ж.дан 2008-ж. чейин жешилген негизги фонддордун топтолгондугунун эсебинен, жаңылоо процесстери жүрбөгөндүгүнөн жана курулуш компанияларынын негизги фонддорунун активдүү бөлүгүнүн өндүрүшүнүн эсебинен, курулуш негизги фонддорунун багыттуу иштен чыгуусу жүрүп жаткандыгын (сүр.3.) көрүп турабыз. 2009-ж.дан 2015-ж. чейин фонддук куралдануунун бир аз тенденциясы байкалган.

Бирок 2005-ж. деңгээлине жетишүү болгон эмес, бул болсо курулуш негизги фонддорун жаңылоодо жана курулуш компанияларындагы фонддук жабдууну башкарууда көйгөйлөрдүн бар экендигин биз көрүп турабыз.

Ошондой эле курулуш уюмдарындагы эмгектин электрокуралдануусун (сүр.3) айтууга болот, анда 2007-ж. эмгектин электрокуралдануусу 5032,4 сом түздү, андан соң 2008-ж. 3818,4 сомго чейин төмөндөө байкалган, андан ары биз 2015-ж.га чейин эмгектин электрокуралдануусунун тегиз өсүшүн белгилейбиз.

Бул Кыргызстандагы курулуш тармагынын туруктуу өнүгүү фазасы тууралуу күбөлөндүрөт.

Жер казуучу унаалардын жана крандык негизги фонддордун жешилүүсүнүн жогорку даражасын эске алуу менен курулуш компанияларынын өндүрүштүк кубаттуулугу ушундай факторлордун эсебинен ченемдиктен 20-30% га төмөн деп жыйынтык чыгарууга болот.

Учурда ушуга байланыштуу башкы маселелердин бири капиталдык салуулардын өздөштүрүлбөгөндүгү эмес, алардын ишенимдүү булактар менен камсыздалышы эсептелет. Негизги өндүрүштүк фонддордун жана өндүрүштүк кубаттуулуктардын менчик ээлери аларды натыйжалуу колдонгонду, өнүктүрүүнү, көбөйткөндү жана сактаганды, б.а. курулуш өндүрүшүнүн процессин натыйжалуу башкарууну билиши керек.

Базар шарттарында курулуш компанияларын негизги фонддор менен каржылоо жабдуунун аспаптарынын негизги жана компаниялардын капиталдык салууларын түзүүнүн, жеке каржы ресурстарынын жетишсиз шарттарында банктык насыя жана лизинг эсептелет. Насыянын жана лизингдин суммасынын көбөйүшүнө негизги

өндүрүштүк фонддордун көлөмүн түзүүдө жана кеңейтүүдө алардын ролдорун жогорулатууга түрткү болот.

Адабияттар тизмеси

1. Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин маалыматтары [Текст]. – Бишкек: 2017 ж.

2. Шербекова А.А. Роль информационно-аналитической базы в формировании фондооснащенности строительства [Текст] / А.А.Шербекова, А.С.Рыспаева // Вестник КГУСТА . - №4. - 2013. - С.253-257.